

dominant in the majority of the poetic works by I. Prokofiev. The ancient Greek mythology, the Bible, the works from the French, English, German, Spanish as well as oriental literatures of different epochs are most frequently the archetexts which generate it. Allusions, reminiscences and other types of intertextual connections significantly extend and deepen associative fields in the contents of the contemporary Ukrainian writer works, give them artistic novelty, completeness and significance. I. Prokofiev's poetry is an interesting case of manifesting intertextuality fruitful functionality and can serve as the material for further investigations of literature interactivity issues.

Key words: poetry, poem, intertextual, reminiscence, allusion.

Отримано: 16.09.2019 р.

УДК 821.161.2-1Свідз.09

DOI: 10.32626/2309-7086.2019-16-2.345-349

Антоніна Тимченко

Національний фармацевтичний університет

ЗВУКОПИС КАЗОК ВОЛОДИМИРА СВДІЗІНСЬКОГО

Стаття присвячена аналізу фоніки казки В. Свідзінського «Кий». У творі присутня градація голосних звуків – від вузького, тривожного «і», що символізує бідність, до округлого «о», який відповідає концептам стабільності, достатку. Має місце традиційна потрійність – три брати, три дарунки чарівника тощо. Фонетичний аспект дуже важливий для творчості В. Свідзінського, адже універсальне ідею казки та конструює надтекстові смисли.

Ключові слова: поезія, казка, «Кий», Володимир Свідзінський, виражальні засоби, фоніка, надтекстові смисли, вокалізм, звуковий символізм.

Здавна людину цікавило походження та значення слів, аспект їхнього звучання та впливу на реципієнта. Наші пращури вірили у зв'язок між річкою та її назвою. Згодом науковці так чи так удавалися до розгляду фонетичних аспектів мовлення й літератури.

У ХХ столітті почалося активне дослідження звукових особливостей мови взагалі й мови літературних творів зокрема – із позицій лінгвістики (Л. Булаховський, І. Білодід, Д. Баранник та ін.), літературознавства (Б. Томашевський, О. Брік, Р. Якобсон, О. Артюшков, В. Брюсов, Б. Гончаров, Ю. Лотман, С. Воронін, серед українських науковців І. Качуровський, Б. Якубський, В. Ковальов, М. Кабиш та ін.), психолінгвістики (психометричний метод А. Журавльова), комп'ютерних наук (створення ПК-програми для дослідження фоносемантики [8]). У працях говорять про колективну інтуїцію, колективне відчуття – сумарне сприйняття вибіркою людей якості тих чи тих звуків, тих чи тих слів. «Явище синестезії робить принципово можливим явище звуко символізму як на індивідуальному, так і, можливо, на соціальному рівні – ступінь універсальності синестезії як для носіїв одної конкретної мови, так і більш широко (для людей узагалі) не доведена, але послідовно вивчається останні кілька десятиліть у рамках психолінгвістики» [8, с.13].

Пошук зв'язку між значенням слова та його звучанням призводить до постановки фоно символізму. З'являються терміни «фоніка», «фоносемантика», «звукова образність». «Метою фоносемантики є вивчення звукообразної системи мови на емпіричному й теоретичному рівнях та встановлення зв'язків між звуковою формою слів та ознаками об'єкта-денотата, що лежать у їхній основі» [8, с.9-10].

Предметом досліджень науковців стають ономаіопея, звукосімволізм; засобами звукової організації твору називають повтори: алітерацію, асонанс, анафору, епіфору.

Під фонікою, услід за М. Гаспаровим, розуміємо звукову організацію художнього мовлення [4].

Фоніка казок надзвичайно важлива: вплив плану змісту й плану вираження майже прирівнюються. Адже йдеться про дитячу аудиторію, яка часто сприймає інформацію через голос, інтонацію – більше, ніж через описувані факти. У дітей працює чиста інтуїція, тож для них характерне звукове сприйняття, надто ж коли казку їм читають батьки. Перед автором дитячої літератури стоїть завдання створити фонетично прозорий, легкий для запам'ятовування текст, який цитуватимуть, завчатимуть напам'ять. Твори для дітей мають бути особливо виразними, з гарною ритмомелодійною організацією, а речитатив повинен забезпечувати у реципієнта відчуття спокою та віру в перемогу добра.

Плідним для аналізу є інструментарій творення лірики В. Свідзінським, адже беззаперечним фактом є філігранна майстерність митця в доборі й комбінації слів: «поет починає зазіхати на «невимовне», «несказанне», шукати «незаймані слова», апробуючи граничні можливості мови» [10, с.158].

Казки Володимира Свідзінського, досі маловивчені, становлять унікальний приклад літературної творчості, адже мотиви таїни, казки, міфологічність притаманні ліриці митця взагалі; загадковий художній світ його текстів спонукає братися до аналізу ліроепосу, котрий об'єднує багато несподіванок та відкриттів.

Обсяг статті не дозволяє розглянути всі казки В. Свідзінського, тож проаналізуємо лише твір «Кий» [9, с.420-425] із позицій фоносемантики.

Текст має традиційний зачин – були собі баба з дідом і троє синів, два розумних, а третій дурень. Традиційною для казок є трикратність: три брати, три шанси подолати бідність, три подарунки дідуся, три спроби відібрати чарівні предмети в хазіяна хутора, а згодом у пана-хитруна.

Цікаво, що сини протягом усього твору звертаються не до тата, а до мами, питаючи дозволу піти на заробітки, закликаючи готуватися приймати багатий заробок тощо. Можна пояснити цей факт характерною для українських сімей глибокою повагою до матері або ж фігуруванням неньки як одного з персонажів казки через те, що твір орієнтований саме на дитячу аудиторію, а образ матері для малої дитини стоїть на першому місці, порівняно з батьківським.

У перших же рядках спостерігається протиставлення «багато-мало», коли поняття «багато» асоціюється зі словами «трое», «достаток», а мало – тобто бідність – з лексемами «синів», «при малім». Виходить, що позитивне забарвлення має звук «о», символізуючи багатство й добробут, а нестатки марковані звуками «і» та «и».

При подальшому читанні твору реципієнт переконується в слухності цих зауваг.

Коли перший син вирушає найматися на роботу, прочитуємо дієслово «пішов»: рух від звука «і» до «о» чітко вказує на прагнення від бідності до достатку, це підкріплюється сусідніми приименниками та сполучниками («до», «то»).

Хлопець зустрічає загадкового діда. Характеристики старого однозначно пов'язані з голосним «о»: «Сам коротун, сміхотливі очі». Відтак герой отримує шанс. В описах же юнака та його дій звук «о» відсутній («Куди ти, парубче, чимчикуєш?») аж допоки він не почне працювати.

Угода чаклуна й героя теж окреслюється через звук «о»: «Слово за слово – поєднались» – майже стовідсоткова гарантія успіху, справдження надій, гармонії. «Отара овещь», котру має пасти наймит, постає символом багатства.

До речі, важливо, що образ старенького пов'язаний із веселощами, радістю – «сміхотливі очі», «веселі очі». Надалі в ситуації з другим братом: «Дід сміється».

Натомість, про старшого й середнього братів: «тірко заплакав», дізнавшись про обман. Адже шанс на добробут, спокій та процвітання змарновано. І лише коли провідна роль переходить до молодшого брата, перебіг справ докорінно змінюється: хлопець найкраще від обох братів виконує роботу в старого (попасши вівці, повертає їх усіх до одної додому), отримує подарунок, котрий загалом не несе вигоди. Але третій брат (спростовуючи формулу «Два розумних, а третій дурень») розуміє натяк діда та із задоволенням приймає винагороду. Він із честю долає хитрого господаря хутора, повертаючи чарівні стільчик та баранчика й реабілітує братів.

Удруге, коли добро загарбано паном, молодший брат знову виходить переможцем. І тут з'являється ознака «веселий»: «Іде дурень веселий додому», «Дурень веселий вернувся додому». І – нарешті – кульмінація: «Стали вони безклопітно жити, / У великім добрі пробувати» (порівняймо: після першої частини було сказано скупіше: «От почали вони багатіти».)

Отже, повертаючись до колізії твору, бачимо, що три герої, марковані звуком «і», зустрічають дідуся-чарівника й отримують вигоди, що асоціюються зі звуком «о».

Попри те, що старший брат старанно виконує завдання («То старший син добре дбає, / Всю роботу гаразд справляє»), вівці врешті тікають від нього («врозтіч»: *o* → *i*; відтак, шанс згаяно. Реакцію героя описано так: «Що тут діяти?» – дієслово знову семантично пасивне, зі звуками «і», «и», хоча ритмічно на місці цієї фрази могло б бути «Що поробиш?»). Коли хлопець повертається до працедавця, «Дід стоїть у дворі коло брами», спокійний та впевнений; навіть лексема «брама» (а не, приміром, «хвіртка») знакує солідність. Чарівник питає, чи юнак «справив роботу». У відповіді наймита жодної «о»: переважають «і» та «и»: «... Тільки вівці умкнули за річку». На це дід відповідає із усміхом: «Ну нічого ... Будеш мати всього доволі» (*i* → *o*), даючи юнакові незаслужену, але таку бажану винагороду.

Та заробок старшого й середнього братів опиняється під загрозою – стільчик і баранчика привласнює хитрий «дядько», господар хутора. Добро переходить до нього, що засвідчено навіть на фонетичному рівні: «Дядько стільчик сховав у коморі». Опис багатства, отриманого дядьком від баранчика також обертається довкола звукового ряду з маркером «багатства» (звертаємо увагу на наголоснені голосні):

... Так і брязнули гроші з нього:	<i>o o o</i>
Биті таляри, карбованці, дукати,	<i>o o a</i>
І як жар золоті червінці,	<i>a i i</i>
І примерхлого срібла гривні.	<i>e i u</i>

Цікава наявність зменшено-пестливих форм слів: «торбинка», «дідуню», «стільчику», «баранчик», «кийочок» тощо. Це виправдана річ, типова для літератури для дітей. Проте в контексті нашого дослідження важливо, що ці слова стосуються діда й роботи в нього, а отже, вкотре підтверджують позитивну маркованість образу.

Показово, як автор вербально оформлює заборону: дід говорить двом старшим братам «не кажи» (розчинитися стільчику та струснути баранчику – по дорозі додому), брати «умовляють» господаря хутора «Прошу вас, дядечку, милим словом, / Не кажіть: стільчику, розчинися!» – і це прохання не виконується. До третього ж брата чаклун звертає категоричніші слова «Та гляди: поки дійдеш додому, / Не здумай казати: бий, кию»; юнак просить хазяїна хутора: «Прошу вас, дядечку, мило та красно, / Учиніть мені таку ласку...». Застосовано прийом градації. Прохання-заборона підсилюється від подій зі старшим братом до подій із молодшим, і лише молодший брат правильно користується із цієї нагоди.

Отже, аналіз звукопису ліричної казки В. Свідзінського «Кий» оприяминою градацією голосних звуків – від вузького, пронизливого, тривожного «і» (закритий, вузький звук високого підняття), що символізує бідність, до округлого, гармонійного й упевненого «о» (лабіалізований звук середнього підняття), котре відповідає концептам стабільності, достатку. Відтак на позаподієво-

му рівні твориться аналогічна до подієвої реальність, плани вираження та змісту максимально зближуються, тобто утворюється збалансований текст – влучно побудований для дитячого розуміння та засвоєння.

Фонетичний аспект виявляється дуже важливим у поезії В. Свідзінського, адже в такий спосіб автор увиразнює ідею казки та конструє надтекстові смисли. Безсумнівно, дослідження звукопису творчості митця є надзвичайно продуктивним та здатне привідкрити таємниці його творчості.

Список використаних джерел:

1. Барабаш М. Синергетична концепція творчості у поетів перших десятиріч XX ст. (Б.-І. Антонич, В. Свідзінський, І. Анненський). *Парадигма* : зб. наук. пр. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2011. Вип. 6. С. 111-120.
2. Барчишина І. Евфонічний принцип організації епітетної структури (на матеріалі поезій М. Волошина і В. Свідзінського). *Studia Methodologica* : [науковий збірник] / гол. ред. Р. Гром'як. Тернопіль : ТНПУ, 2012. Вип. 34. С. 164-169.
3. Брик О.М. Звуковые повторы. *Поэтика. Сборники по теории поэтического языка*. Пг., 1919. Вып. 1-2. С. 58-98.
4. Гаспаров М.Л. Фоника. *Большая российская энциклопедия*. URL: <https://bigenc.ru/literature/text/4717175> (дата звернення: 22.10.2019).
5. Журавлев А.П. Звук и смысл: Кн. для внеклас. чтения учащихся ст. классов. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Просвещение, 1991. 160 с.: ил.
6. Кабиш М.Ю. Звукопис в українській поезії першої половини XX ст.: семантика, функції : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2015. 267 с.
7. Качуровський І. Фоніка. Київ : Либідь, 1994. 161 с.
8. Макаров А. Использование программных методов для статистического обоснования фоносемантических гипотез : выпускная квалиф. работа : 45.04.02. СПб, 2018. 78 с.
9. Свідзінський В.Є. Твори : у 2 т. Т. 1. Поетичні твори ; [вид. підготувала Елеонора Соловей]. Київ : Критика, 2004. 581 с. : іл.
10. Соловей Е. Невпізнаний гість: Доля і спадщина Володимира Свідзінського. Київ : Наук. думка, 2006. 221 с.

The article is devoted to the analyses of the phonics of V. Svidzinskiy's fairy-tale «Kyі». The «Kyі» is a fairy-tale poem. The study of the sounds is an important part of poetry research because literary works for children must be especially expressive and have proper phonic organization. The author can create new non-textual meanings.

Volodymyr Svidzinskiy's creativity is unique in Ukrainian literature. As it turns out, the author being a filigree master in the selection and combination of words professionally organizes poetry considering the position of the phonics. The article deals with the fairy-tale by V. Svidzinskiy. The gradation of vowel sounds – from the narrow, penetrating, anxious «і», which symbolizes poverty, to the rounded and assured sound «о» corresponding to the stability, which expresses the meaning of the literary work.

Three characters, labelled with «і», meet an old man-magician who is associated with the sound «о» – a chance for wealth. Besides, only this old man is described as joyful. At the end of the poem, this feature goes to personages. In the fairy-tale there is a traditional threefoldness – three brothers, three chances to overcome poverty, three gifts from wizard, three attempts to take magic items from the cunning man. Due to a thoughtful phonetic organization, the tale is very well and easily received and remembered by children. The text influences consciousness; recitative gives you a sense of calm and a belief in the victory of good.

V. Svidzinskiy's individual style is connected with poet's perception of the world, introversion of his disposition, a special attitude to the place of the human in the world. The conclusion is made on the manifestation of the phonical aspect in V. Svidzinskiy's poetry.

Key words: poetry, fairy-tale, «Kyі», Volodymyr Svidzinskiy, expressive means, phonics, vocalism, sound symbolism.

Отримано: 23.10.2019 р.